

Kur'ân'ın Farklı Bir İ'caz Vechi: Ayet Sonlarındaki Fezlekelerin Esmâ-i Hüsnâ'yı İşaret Etmesi

Prof. Dr. Ali BAKKAL

Akdeniz Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Öz

Bediüzzaman Said Nursi, *Mucizât-ı Kur'âniye Risalesi* adını verdiği 25. Söz'de Kur'an'ın kırk vecihle mucize olduğunu söylemiş ve bu vecihleri çeşitli örneklerle izah etmiştir. Kırk vecihten onu, ayet sonlarındaki “fezleke”lerin Esmâ-i Hüsnâ'yı işaret etmesiyle ilgilidir. Fiilin geniş olarak anlatılıp ilgili ilahî ismin bu fiilden çıkarılması, sanattan Sâniya gidiş, önce Allah'a ait fiillerin geniş şekilde anlatılması sonra özetlenerek ilahî isimlerle ilişkilendirilmesi, nizamdan Esmâ-i Hüsnâ'ya gidiş, tegayyürden sabit hakikatlerin kaynağı olan esmâya geçiş, kesretten vahdete geçiş, zâhirî sebepten müsebbib-i hakîki'ye gidiş, dünyevî fiillerden âhiretteki fiillere geçiş, cüz'î maksattan küllî maksada gidiş ve kulun isyanını gösterip rahmete işaret eden ilahî isimlere yönlendirme yapılması gibi yollarla Bediüzzaman ayet sonlarındaki fezlekelerde Allah'ın çeşitli isimlerine gidilebileceğini ispat etmiştir.

Bediüzzaman her şeyde Esmâ-i Hüsnâ'ya bir yol bulmaya çalıştığı gibi Kur'an'ın i'cazı konusunda da böyle bir yol bulmaya çalışmış ve bunu Kur'an'ın i'caz vecihlerinden biri olarak göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Mucizât-ı Kur'âniye, Kur'an, Kur'an'ın İ'cazı, Esmâ-i Hüsnâ, Risale-i Nur

A Different Miraculous Aspect of the Qur'an: the Indication of the Summaries of the Names of Beauty at the End of Each Verse

Abstract

Said Nursi stated in his treatise titled “The Miracles of The Qur'an” (The 25th Word) that there are forty miraculous aspects of the Qur'an and these aspects have been explained with various examples. One aspect is concerned with the indication of the summaries of the Beautiful Names at the end of each verse. Nursi explains, in an extensive fashion, the way various divine actions have been removed from the context of being divine names, proceeding from being genuine art to that of fraud and trickery. Nursi first proceeds by explaining the actions pertaining to God in a broad fashion and then summarises them in their form of association with divine names. Proceeding from the Beautiful Names, Nursi describes the names that are the source of firm and established truth and reality. He then discusses the abundance of unity, the means and origin of apparent and external causes, worldly actions and deeds and those of the Hereafter and the difference between particular and universal aims. Finally, Nursi has proved the various ways of reaching and apprehending God's various names in the summaries at the end of various Qur'anic verses. Just as Bediüzzaman Said Nursi has worked to bring the Beautiful Names of God (and make them relevant) to all things; he has also brought this via the subject of the Qur'an's Miracles

which Nursi has shown to comprise one great miracle.

Keywords: Miracles of the Qur'an, Qur'an, I'jaz of the Qur'an, Beautiful Names, Ri-sale-i Nur

GİRİŞ

Kur'an'da ayet sonları genellikle Esmâ-i Hüsnâ'dan bazı isimlerle sona erer. Bu da ayet içindeki konuların sonuç itibariyle bu isimlere bağlanması anlamına gelir. Bediüzzaman Said Nursî, ayet sonlarında yer alan bu kısa ve özlü cümlelere “fezleke” olarak bakar ve ayette sözü edilen konunun bu kısımda özetlenmiş olduğunu ifade eder. Ancak ona göre bu özetler, gelişigüzel bir sonuç değil, çok hikmetleri havî, özellikle Cenab-ı Allah'ın ilâhî isimlerini gösteren birer fezlekedir. Edebî bir üslup ve güzel bir ifade tarzıyla Esmâ-i Hüsnâ'yı gösteren bu fezlekeler, aynı zamanda Kur'an'ın i'câz özelliklerini gösteren numuneler hükmündedir.

Kur'an mucize bir kitaptır ve bu özelliği gereğince insanlar onun benzerlerini getirmekten aciz kalmışlar ve kıyamete kadar da aciz kalacaklardır. Kur'an'ın mucize oluşu, tek bir özelliği itibariyle değil, farklı ayet kümelerinde farklı özelliklerin bulunmasındandır. Ayet sonlarındaki fezlekeler de, çeşitli yönleriyle Kur'an'ın i'cazını gösteren işaretler kabul edilmektedir.

Bu fezlekeler, Esmâ-i Hüsnâ'yı veya bunların manalarını içine alan kısa ve özlü sözlerden veya akli tefekküre sevk için akla havale edilen bir kuraldan ya da Kur'an'ın maksatlarını içeren küllî bir kâideden ibarettir. Ayetlerde geçen konular, bu şekillerden biri ile fezlekede özetlenmiş ve bir sonuca bağlanmıştır. Bundan dolayı fezlekeler ayetleri tekit ve teyid edici bir özellik taşır.

Her fezlekede Kur'an'ın yüksek hikmetlerini gösteren bazı işaretler, Yaratıcı'nın ilâhî hidayetini gösteren bazı ışıklar ve Kur'an'ın i'cazını gösteren bazı nur parçacıkları vardır.

Said Nursî, *Sözler* isimli kitabının “Yirmibeşinci Söz”ünü Kur'an'ın i'cazına tahsis etmiş ve bu risâlede Kur'an'ın kırk vecihle (yönden) mucize olduğunu ispatlamaya çalışmıştır. Bu vecihlerden on tanesi ayet sonlarındaki fezlekelerin Esmâ-i Hüsnâ'ya işaret şekillerinden ibarettir. Biz de onun izahlarından yola çıkarak bu vecihleri uygun bir başlık altında toplayıp izah etmeye çalışacağız.

1. Fiilin Geniş Olarak Anlatılıp İlgili İlahî İsmi Bu Fiilden Çıkarılması

Bazen Kur'an-ı Kerim, mucizevi beyanıyla Yüce Yaratıcı'nın fiil ve eserlerini geniş bir şekilde nazara verir. Sonra da bu eser ve fiillerden onların ilgili olduğu ilâhî isimleri çıkarır veya bu yolla haşir ve tevhid gibi Kur'an'ın ana maksatlarından birini ispat eder.¹

Birinci örnek:

Cenâb-ı Allah şöyle buyuruyor:

O, yeryüzünde olanların hepsini sizin için yaratan, sonra göğe yönelip onları

yedi gök hâlinde düzenleyendir. O, her şeyi hakkıyla bilendir. ²

Cenâb-ı Hak, bu ayette yerde ve gökte var olan her şeyin kendi eseri olduğunu nazara verip bu bilgiyi önemli bir sonucun mukaddimesi gibi sunar. Sonra bütün bunların belli bir maksatla yapıldığına, insanların ihtiyaçlarını gidermek için yaratıldıklarına dikkat çeker. Dolayısıyla bütün bu fiiller gayesiz ve nizamsız değildir. Her şey belli bir ölçüye göre ve belli bir maksat için yapılmaktadır. Buradan kendisinin ilim ve kudretinin ne kadar yüce ve büyük olduğunun düşünülmesine kapı açar ve bütün bu fiillerden Alîm isminin çıkarılması gerektiğine işaret eder.³ Çünkü insanın en küçük ihtiyacını bilmeyen bu kâinatı insanın ihtiyacına göre düzenleyemez. Eğer kâinat insanın ihtiyaçları dikkate alınarak düzenlenmişse, o zaman kâinatın da insanın da sahibi, insanı ve kâinatı en ince ayrıntılarıyla bilen Alîm bir Zat olmalıdır.

İkinci örnek:

Cenâb-ı Allah şöyle buyuruyor:

Biz, yeryüzünü bir döşek, dağları da birer kazık yapmadık mı?

Sizleri (erkekli-dişili) eşler hâlinde yarattık.

Uykunuzu bir dinlenme (sebebi) kıldık.

Geceyi (sizi örten) bir elbise yaptık.

Gündüzü de geçimi temin zamanı kıldık.

Üstünüze yedi sağlam gök bina ettik.

Alev alev yanan aydınlatici ve ısıtıcı bir kandil yarattık.

Taneler, bitkiler, sarmaş dolaş bahçeler çıkaralım diye yağmur yüklü yoğun bulutlardan şarıl şarıl yağmur yağdırdık.

Şüphesiz hüküm ve ayırma günü belirlenmiş bir vakittir. ⁴

Bu ayetlerde Cenâb-ı Hak fiillerini, mahlûkat üzerindeki tasarruflarını, bunları hangi maksatla yaptığını teker teker açıklıyor ve en sonunda konuyu “*Şüphesiz hüküm ve ayırma günü belirlenmiş bir vakittir.*” ayetiyle haşre bağliyor.⁵ Ayetlerin açık ifadesinden anlaşıldığı üzere şu koca kâinat, insan için kurulmuş ve insana hizmet etmektedir. Dolayısıyla insan da bu kâinatın yaratıcısı olan Zat’a itaat ve ibadet etmelidir. Netice itibarıyla O’na itaat edenler mükâfatlandırılmalı, isyan edenler de cezalandırılmalıdır. Ancak bu uygulama, bu dünyada görülmediğine göre mutlaka bir başka âlemde görülecektir. Dolayısıyla Allah Teâla’nın kendi fiillerini sayıp dökmesinden sonra konuyu haşre getirip bağlaması Kur’an’ın i’cazlı anlatımının özelliklerinden sayılmalıdır.

2. Sanattan Sânia Gidiş

Bazen Kur’an, ilâhî sanatın dokuduğu eserleri beşerin nazarına arz eder. Sonra

bu eserleri ayetin sonunda özet halinde ilgili ismin içinde dürer ya da buradan akla kapı açar.⁶ Akıl da bu güzel yapıtların bir sanatkârı olması gerektiğini anlar; sanattan Sânia geçer.

Birinci örnek:

Cenâb-ı Allah şöyle buyuruyor:

De ki: “Sizi gökten ve yerden kim rızıklandırıyor? Ya da işitme ve görme yetisi üzerinde kim mutlak hâkimdir? Ölüden diriyi, diriden ölüyü kim çıkarıyor? İşleri kim yürütüyor?” “Allah” diyecekler. De ki: “O hâlde, Allah’a karşı gelmekten sakınmayacak mısınız?”

İşte O, sizin gerçek Rabbiniz olan Allah’tır. Hak’tan sonra sadece sapıklık vardır. O hâlde, nasıl oluyor da (Hak’tan) döndürülüyorsunuz?⁷

Cenâb-ı Hak bu ayetlerde sırayla insana verdiği nimetlerini sayar ve her bir nimet bağlamında bununla ilişkili bazı hatırlatmalarda bulunur:

Birinci olarak der: “Yeri ve göğü, rızığınız için bir hazine olarak hazırlayan, gökten yağmuru indirip veren, yerden hububatı çıkarıp size takdim eden kimdir? Koca yer ve göğü, Allah’tan başka, iki itaatkâr hazine görevlisi hükmüne kim getirebilir? Öyle ise, şükür O’na mahsustur.”

İkinci sırada der: “Sizin azalarınız içinde en kıymetli olanları göz ve kulaklarıdır; bunların hakiki mâliki ve gerçek sahibi kimdir? Bunları hangi dükkân ve mağazadan satın aldınız? Böylesine lâtif ve kıymetli birer aza olan göz ve kulağı verecek olan Zat ancak Rabbinizdir. Sizi yaratıp terbiye eden de O’dur; bu azaları da size O vermiştir. Öyle ise Rab, yalnız O’dur; tapılmaya ve ibadet etmeye layık olan Mâbûd da O olabilir.”

Üçüncü sırada der: “Kış mevsiminde ölmüş toprağı diriltip bahar mevsimi geldiğinde yüz binlerce ölü bitkiye hayat veren, onları yeniden canlandıran kimdir? Hak’tan başka ve bütün kâinatın yaratıcısından başka bu işi kim yapabilir? Elbette bu işleri onların yaratıcısı olan Zat yapar. Toprağı ve çeşit çeşit bitkileri ihya eden ve diriltten de O’dur. Mâdem bu işleri yapan Hak olan Allah’tır, öyle ise hiç kimsenin hakkı zâyî olmayacak ve kaybolmayacaktır. Burada görülmeyen mahkemenizi, bir Büyük Mahkeme’de, bir Mahkeme-i Kübrâ’da görecektir. Sizi o mahkemeye sevk etmek için yeri dirilttiği gibi yine diriltecektir.”

Dördüncü sırada son sözünü söyler: “Bu koskoca kâinatı bir saray gibi, bir şehir gibi büyük bir nizam içinde idare edip tedbirini gören Allah’tan başka kim olabilir?”

Mâdem koca kâinatı idare eden Allah’tan başkası olamaz. Öyle ise kâinatı bütün yıldızları ve galaksileriyle gayet kolay idare eden o kudret, o derece kusursuz ve sonsuzdur ki, hiçbir ortağa ve yardımcıya ihtiyacı olamaz. Koca kâinatı idare eden, küçük mahlûkatı başka ellere bırakmaz. Şu halde ister istemez “Bu kâina-

tı idare eden kimdir?” diye sorulduğunda “Allah” diyeceksiniz.” O Allah, hem Rab’tır, hem Hak’tır.

Bu sebeple birinci ayet bir mukaddime ve öncül gibi, ikinci ayet ise onun sonucu olmuştur: “*Fe-zâlikümüllâhü Rabbükümü’l-Hakk = İşte O, sizin gerçek Rabbiniz olan Allah’tır.*”⁸ Birinci ayetten sonra ikinci ayetin bu şekilde başlaması mucizâne bir ifadedir.

İşte bu örnekte görüldüğü gibi Cenab-ı Allah büyük tasarruflarını ve kudretinin önemli dokumalarını nazara verir; sonra o büyük eserlerin ve dokumaların ustasına nazarları çevirir ve “*Fe-zâlikümüllâhü Rabbükümü’l-Hakk = İşte O, sizin gerçek Rabbiniz olan Allah’tır.*”⁹ der. Burada Hak, Rab ve Allah isimlerini zikretmekle aynı zamanda bu büyük tasarrufların kaynağını göstermiş olmaktadır.¹⁰

İkinci örnek:

Cenâb-ı Allah şöyle buyuruyor:

Şüphesiz, göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelişinde, insanlara yarar sağlayacak şeylerle denizde seyreden gemilerde, Allah’ın gökyüzünden indirip kendisiyle ölmüş toprağı dirilttiği yağmurda, yeryüzünde her çeşit canlıyı yaymasında, rüzgârları ve gökle yer arasındaki emre amade bulutları evirip çevirmesinde elbette düşünen bir topluluk için deliller vardır.¹¹

Yüce Yaratıcı’nın mahlûkatı üzerinde çok farklı tecellileri vardır: Yer ve göğün yaratılışında ilâhî saltanatının tecellisi; gece ve gündüzün birbiri ardınca gelişinde Rubûbiyetinin tecellisi; ulaşımın temininde ve sosyal hayatın sağlanmasında önemli katkısı olan gemilerin ve benzeri vasıtaların insanın hizmetine verilmesinde ilahî rahmetin tecellisi; gökten yağmur indirip bu su ile yüz binlerce bitkiyi diriltirek herkesi hayran bırakan bahar mevsiminin icadında kudretin büyüklüğünün tecellisi; yeryüzünde tür bakımından birbirinden farklı hayvan çeşitlerini basit bir topraktan yaratmasında rahmet ve kudretinin tecellisi; hayvanların güzel ve rahat nefes almaları ve bitkilerin aşılınması için rüzgârlara görev verip onları bu hizmet için sevk etmesinde rahmet ve hikmetinin tecellisi; yer ve göğün ortasında yer alan ve her biri bir rahmet vasıtası olan bulutları, istirahat eden bir orduyu toplayıp dağıtmaya benzer şekilde, boşlukta toplayıp dağıtmak suretiyle onları insanların hizmetine vermesinde Rubûbiyetinin tecellisi gibi. İşte bütün bu tecelliler Cenab-ı Allah’ın kudretinin büyüklüğünü ve Rububiyetinin yüceliğini göstermek içindir. Yüce Allah mezkûr ayette ilâhî sanatını gözler önüne serdikten sonra aklı, onların hakikatlerine sevk edip tefekkür ettirmek için, “*le-âyatın li-kavmin ya’kılûn = (İşte bütün bunlarda) aklını kullanan bir topluluk için (Allah’ın varlık ve birliğine, kudret ve rahmetine işaret eden) nice deliller vardır.*”¹² buyurur. İlâhî san’atını gözler önüne serer ve ayetin sonunda, sanattan sânia geçmek ve kendisinin kudret, rahmet ve azametinin anlaşılmasını sağlamak için akılları ikaz eder.¹³

3. Önce Allah'a Ait Fiillerin Geniş Şekilde Anlatılması, Sonra Özetlenerek İlahî İsimlerle İlişkilendirilmesi

Bazen Cenab-ı Allah yarattığı varlıklar üzerindeki fiillerini geniş bir şekilde anlatır, sonra bunları birkaç kelime ile özetler. Geniş anlatmasıyla bu fiillerin Allah'a ait olduğu hususunda insanların kalbinde bir kanaat oluşturur; sonra bu fiilleri ilgili isimlerle birleştirerek özetler ve bir sonuca bağlar. Bu şekilde isimlerini zihinlerde nakşeder.¹⁴

Birinci örnek:

Cenâb-ı Allah şöyle buyuruyor:

*“Rabbini seni böylece seçkin kılacak, sana rüyâ tâbirini öğretecek ve bundan önce ataların İbrâhîm ve İshak üzerine peygamberlik nimetini tamamladığı gibi, senin ve Yâkuboğullarının üzerine de nimetini tamamlayacaktır. Muhakkak ki Rabbin her şeyi hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.”*¹⁵ ayetiyle Cenâb-ı Allah, Hz. Yûsuf'a ve atalarına verdiği nimetleri hatırlatır. Bir nevi onlara şöyle der: “Sizi bütün insanlar içinde peygamberlik makamıyla şereflendirdim. Bütün peygamberler silsilesini sizin silsilenizle birleştirip sizi insanlık içinde serdar yaptım. Hânedânınızı ilâhî ilimler ve Rabbânî hikmetler için bir eğitim ve hidayet ocağı haline getirip, dünyanın mutlu iktidarıyla âhiretin ebedî saadetini sizde birleştirdim. Seni ilim ve hikmetle donatıp Mısır'a hem aziz bir reis, hem yüksek bir peygamber, hem hikmet sahibi bir mürşit yaptım.” Hz. Yûsuf'a ve atalarına bahşettiği nimetleri bu şekilde sayıp döktükten sonra, *“İnne rabbeke alîmün hakîm = Senin Rabbin Alîm ve Hakîm'dir.”* der. Bir nevi bu ifade ile şöyle demek ister: “O'nun Rûbûbiyet'i ve hikmeti iktiza eder ki; seni, babalarını ve atalarını Alîm ve Hakîm ismine mazhar etsin.” Ayette önce Allah'ın ihsan ettiği nimetler geniş olarak anlatılmış, sonra bu nimetleri veren zatın ancak Alîm ve Hakîm bir zat olduğu hatırlatılmış ve ayet sonunda konu *“Senin Rabbin Alîm ve Hakîm'dir.”* diyerek özetlenmek suretiyle Allah'ın nimet vermekle ilgili fiilleri ilâhî isimlerle ilişkilendirilmiştir.¹⁶

İkinci örnek:

Cenâb-ı Allah şöyle buyuruyor:

*“Ey mülkün sahibi olan Allah'ım! Sen mülkü dilediğine verirsin. Dilediğinden de mülkü çeker alırsın. Dilediğini aziz edersin, dilediğini zelim edersin. Hayır Senin elindedir. Şüphesiz Sen her şeye hakkıyla gücü yetensin. Geceyi gündüze sokarsın, gündüzü geceye sokarsın. Ölüden diriye çıkarırsın, diriden ölüyü çıkarırsın. Dilediğine de hesapsız rızık verirsin.”*¹⁷ ayetlerinde Cenâb-ı Allah, insanların sosyal hayatları üzerindeki tasarrufunu anlatıyor. Buna göre izzet ve zillet, fakirlik ve zenginlik doğrudan doğruya O'nun dilemesine ve iradesine bağlıdır. Şu halde buradan şöyle bir genel hüküm çıkar: “Varlık tabakalarının çokluğuyla birlikte en

dağınık tasarruflara varıncaya kadar her oluşum, O'nun dilemesi ve ilâhî iradesiyedir. Hiçbir şeye tesadüf karışamaz.” Hükmü bu şekilde verdikten sonra, insan hayatı için en önemli şeyin onun rızık olduğunu düşünerek ilâhî irade ile rızık arasında bir münasebet kurmak gerekir. İşte bu ayet bir-iki öncülle, rızıkının doğrudan doğruya Rezzâk olan Allah Teâlâ'nın rahmet hazinelerinden çıkarılıp gönderildiğini ispat eder. Bir nevi bu ayetler şöyle der: “Rızıkınız yerin dirilmesine bağlıdır. Yerin dirilmesi ise bahara bakar. Bahar ise, Ay ve Güneş'i insanların hizmetine veren, gece ve gündüzü çeviren Zât'ın elindedir. Şu halde bir elmayı bir adama rızık olarak ancak ve ancak, yeryüzünün her yanını çeşit çeşit meyvelerle donatan O Zât verebilir. Ve O Zât, gerçek rızık veren ve Rezzâk sıfatıyla anılan Allah'tan başkası değildir. Hakiki Rezzâk O'dur.” Bu ayrıntılı bilgi verildikten sonra ayetin sonu “Ve terzuku men teşâü bigayri-hisâb = *Dilediğine de hesapsız rızık verirsin.*” şeklinde biter. Ayetin bu kısmında rızıkla ilgili bütün fiiller özet haline getirilip bunların hepsinin sahibinin Rezzâk olan Allah'a ait olduğu ifade edilmiştir. Yani sonuç itibariyle “Bütün bu fiilleri yapan Zât, size hesapsız rızık veren Allah'tır” denilir; rızıkla ilgili fiiller Allah'ın Rezzâk ismiyle ilişkilendirilir.¹⁸ Böylece önce ilâhî fiiller tafsilatlı olarak anlatılmış, sonra da özetlenerek ilâhî isimlerden biriyle irtibatlandırılmış olmaktadır.

4. Nizamdan Esmâ-i Hüsnâ'ya Gidiş

Bazen Kur'an, bir şeyin yaratılmasını anlatırken onun oluş keyfiyetini sırayla safha safha anlatır. Sonra birbirini izleyen safhalar halindeki bu yaratılışta bir nizam ve bir ölçü olduğu gösterilir ve o şeyin mükemmel bir şekilde yaratılmış olmasının bu nizam ve ölçüye bağlı olduğu ifade edilir. Böylece konuya bir parlaklık verilerek, bu şekildeki bir yaratılış sonuçta bazı ilâhî isimlere bağlanır. Sanki o yaratılan şeyler birer kelimedir; İlahî isimler ise o kelimelerin manalarıdır. Veya şu yaratılan şeyler birer meyvedir, ilâhî isimler o meyvelerin çekirdekleri ya da hülâsalarıdır.¹⁹

Bu kısma örnek olarak gösterilen ayetlerde önce bir şeyin belirli bir ölçüye göre yaratılışından bahsedilir, sonra bu yaratılış ilâhî bir isimle irtibatlandırılır. Ayetin sonu bu şekilde biter.

Birinci örnek:

Cenâb-ı Allah şöyle buyuruyor:

And olsun ki Biz insanı çamurun özünden yarattık. Sonra onu sağlam ve korunmuş olan anne rahmine bir damla su (nutfe) olarak yerleştirdik. Sonra o su damlasını (nutfeyi) pıhtılaşmış bir kan (alaka) olarak yarattık. O pıhtılaşmış kanı (alakayı) bir parça et (mudga) olarak yarattık. O et parçasını (mudgayı) kemikler olarak yarattık (kemiklere dönüştürdük). Kemiklere de et giydirdik. Sonra da onu bambaşka bir yaratılışla inşa ettik. Yaratıcılık mertebelerinin en güzelinde olan Allah'ın şânı ne yücedir!²⁰

Ayette insanın yaratılışı ayrıntılı bir şekilde anlatılmış bulunmaktadır. Buna göre insan önce ana rahmine bir damla su (nutfe) olarak yerleştirilir. İnsanın bundan sonraki gelişmesi sırasıyla alaka, mudga, kemik, kemiklere et giydirilmesi, sonra da farklı bir şekilde inşa edilmesi şeklinde olmaktadır. Bu yaratılışta hem bir garabet, hem bir güzellik, hem de bir intizam ve bir ölçü bulunmaktadır. İşte insanın yaratılışı bu şekilde ayrıntılı bir şekilde anlatıldıktan sonra ayetin sonu “Fe-tebârake’llâhü ahsenü’l-hâlikîn = Yaratıcılık mertebelerinin en güzelinde olan Allah’ın şânı ne yücedir!” şeklinde bitmekte, böylece bir tertib ve bir düzen içindeki bu yaratılış Yüce Allah’ın Hâlik ismiyle birleştirilmektedir. Ayetin bu kısmı öylesine açık bir sonuç olarak ortaya çıkmaktadır ki, âdeta kendiliğinden görünmekte ve kendi kendini söyletmektedir. Nitekim rivayete göre vahiy kâtibi bu ayeti yazarken ayetin sonu henüz söylenmeden önce bu kısmı aynen söylemiştir. Hatta bu sebeple vahiy kâtip “Acaba bana da mı vahiy geliyor?” zannında bulunmuş. Esasen sözün bu kısmı o kadar açıktır ki, sözün belli bir nizam içinde gelmesi ve insicamı bu sözün varlığını kendiliğinden göstermektedir.²¹

İkinci örnek:

Cenâb-ı Allah şöyle buyuruyor:

Şüphesiz ki sizin Rabbiniz, gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra da Arş üzerinde hükmünü icrâ eden Allah’tır. O, gündüzü, peşi sıra kovalayan gece ile örter. O, güneşi, ayı ve yıldızları da emrine boyun eğmiş olarak yarattı. İyi bilin ki, yaratmak da O’na âittir, yaratıklarının tedbîr ve idaresi de. Âlemlerin Rabbi olan Allah’ın şânı ne yücedir!²²

Bu ayet Allah’ın kudretinin büyüklüğünü, hükümrân olduğu ve tasarrufunda bulunduğu mülkün genişliğini öyle bir tarzda anlatıyor ki, bize göre muhteşem büyüklüklere sahip olan Güneş, Ay ve yıldızlar, her zaman O’nun emrini yerine getirmeye hazır askerler gibidirler. Gece ve gündüzü, biri beyaz diğeri siyah iki çizgi veya iki şeritten birini çevirip diğerini getirme kolaylığında yaratmakta ve böylece Rubûbiyet ayetlerini²³ kâinat sayfalarında kolayca yazmaktadır. Şu yaratma ve yazma Rubûbiyet arşında duran bir Kadîr-i Zülcelâl’i gösterdiğinden, Arş’in etrafındaki melekler bu yaratılışı anlatan ayetleri duydukları zaman kendiliklerinden “Bârekellâh, Mâşâallâh, Fe-tebârakellâhü Rabbü’l-âlemîn = Âlemlerin Rabbi olan Allah’ın şânı ne yücedir!”²⁴ ” diyeceklerdir.

Şu halde ayetin sonundaki “Fe-tebârakellâhü Rabbü’l-âlemîn = Âlemlerin Rabbi olan Allah’ın şânı ne yücedir!” ifadesi, geçmişin bir özeti, çekirdeği, meyvesi ve hayat suyu hükmündedir.²⁵ Güneşi, Ay’ı ve yıldızları her zaman emre hazır bir asker gibi yürütmek ve döndürmek, gece ve gündüzü bir şeridi çevirir gibi birbirinin ardından meydana getirmek gibi muhteşem fiiller, ancak bütün kâinatta tasarrufu geçerli ve âlemlerin Rabbi olan bir Zât’a mahsustur. O da Allah Teâlâ’dan başkası değildir.

5. Tegayyürden Sabit Hakikatlerin Kaynağı Olan Esmâya Geçiş

Kimi zaman Kur'an, daima değişen, tegayyüre maruz ve değiştikçe farklı şekiller alan maddî şeylerden bahseder. Şüphesiz bunların da sabit hakikatleri ve gerçeklikleri vardır. Değişen hallere sahip olan maddî varlıkların, sabit hakikatlerini göstermek için Kur'an şöyle bir yol izler: Değişken haller ayet sonlarındaki fezlekelerde sabit, nurânî, küllî Esmâ ile bağlanır.²⁶ Böylece değişen her varlığın Allah'ın bir ismine bağlı olduğu, gerçekliğinin bu isimden kaynaklandığı, bu irtibat olmazsa bu eşyanın varlık âlemine çıkmasının mümkün olmayacağı anlatılmış olur.

Bu anlatım tarzıyla Cenab-ı Allah önemli bir tefekkür kapısını açar, insanları ibret almaya teşvik eder. Bu sebeple ayetlerin sonlarında konunun nasıl özetlendiğine ve öncesinde ayrıntılı olarak anlatılan meselelerin ilâhî isimlerle nasıl ilişkilendirildiğine iyi dikkat etmek gerekir.

Birinci örnek:

Cenâb-ı Allah şöyle buyuruyor:

Ve Âdem'e bütün isimleri öğrettikten sonra eşyayı meleklerle gösterdi. 'Eğer halifelîğe daha lââyık olduğunuz iddiâsında doğru iseniz, bunların isimlerini Bana söyleyin' buyurdu. Melekler, 'Seni her türlü noksandan tenzih ederiz,' dediler. "Senin bize öğrettiğinden başka bilgimiz yoktur. Sen her şeyi hakkıyla bilir, her işi hikmetle yaparsın."²⁷

Cenâb-ı Allah bu ayetlerde, hilâfet²⁸ meselesinde Hz. Âdem'in meleklerle nisbetle üstün konumda olmasının sebebini açıklamaktadır. Bu da onun bilgisinin meleklerden fazla olmasıdır. Nitekim bu konuda meleklerle birlikte Âdem aleyhisselâm da imtihana tabi tutulur ve sonuçta melekler mağlup olurlar; ilim noktasında Âdem'in üstünlüğü ortaya çıkar. Ayetlerin sonunda olay iki küllî isimle irtibatlandırılır; Alîm ve Hakîm isimlerine bağlanır. Ayetin sonu "Ente'l-Alîmü'l-Hakîm = Sen Alîm'sin, Hakîm'sin; Sen her şeyi hakkıyla bilen ve her işi hikmetle yaparsın." şeklinde sona erer. Bu ifade sınavdan mağlup olarak çıkan meleklerle aittir. Onlar bu ifade ile şöyle demek istemişlerdir: "Alîm ve Hakîm sen olduğun için Âdem'e bildiklerini öğrettin; bu sebeple o bize galip geldi. Aynı zamanda sen Hakîm olduğun için bize de istidat ve kabiliyetimize uygun olan şeyleri veriyorsun. Bu konuda onun istîfâdı yüksek olduğu için, ona, istîfâdına uygun bir üstünlük verdin. Veren sensin. Senin verdiği her şeye razıyız. Verdiği şey, Âdem'in karşısında mağlubiyet olsa bile."²⁹

İnsanı hayvandan ayıran en önemli özellik akıllı bir varlık olmasıdır. Birden fazla bilgi kaynağı olmakla birlikte, hepsi gelir akılda toplanır; orada analiz ve sentez yapılır. Orada kabul gördü ise insan ona sahip çıkar ve birçok sefer bu bilgisiyle övünür, gururlanır; bu bilgi sebebiyle kendisini başkalarından büyük, başkalarını da kendisinden küçük görür. İlim her zaman değerli, cehalet her zaman

değersiz ve olumsuz bir şeydir. Ancak Cenab-ı Allah bu ayetlerle, meleklerden Âdem'e ve insandan insana göre değişen bu bilgi potansiyelinin asıl sahibinin melekler ya da insanlar olmayıp, kendi Zâtı olduğunu vurgulamış olmakta; bu vurguyu da meleklerin itirafıyla yapmakta, insandan da aynı davranışı beklemektedir. İnsanda ilim varsa bu, Allah'ın Alîm sıfatından gelmektedir. Ayrıca bir insan diğerinden daha az veya daha çok biliyorsa bu farklılık da yine Allah'ın Hakîm sıfatından kaynaklanmaktadır. Netice itibariyle az bilen de çok bilen de Allah'ın takdirine razı olmalı ve kendi istidadına göre verilen diğer nimetlere bakıp Allah'a kulluk etmeye devam etmelidir.

İkinci örnek:

Cenâb-ı Allah şöyle buyuruyor:

Şüphesiz (sağmal) hayvanlarda da sizin için bir ibret vardır. Onların karınlarındaki fişki ile kan arasından (süzülen) içenlere halis ve içimi kolay süt içiriyoruz. Hurma ağaçlarının meyvelerinden ve üzümlerden hem içki, hem de güzel bir rızık edirsiniz. Elbette bunda aklını kullanan bir toplum için bir ibret vardır. Rabbin, bal arısına şöyle ilham etti: “Dağlardan, ağaçlardan ve insanların yaptıkları çardaklardan (kovanlardan) kendine evler edin.” “Sonra meyvelerin hepsinden ye de Rabbinin sana kolaylaştırdığı (yaylım) yollarına gir.” Onların karınlarından çeşitli renklerde bal çıkar. Onda insanlar için şifa vardır. Şüphesiz bunda düşünen bir (toplum) için bir ibret vardır.³⁰

Cenâb-ı Hakk, bu ayetlerde koyun, keçi, inek, deve gibi mahlûklarının insanlar için son derece temiz, lezzetli ve besleyici bir süt çeşmesi hükmünde olduklarını; üzüm ve hurma gibi bitki ve ağaçların lâtif, leziz ve tatlı birer ni'met tablaları ve kazanları hükmüne geçtiklerini; bal gibi şifalı ve tatlı bir şerbeti yapmakla görevlendirilen arının da kudret mucizelerini göstermek için küçük bir şerbetçi olarak istihdam edildiğini beyan edip bu gerçekleri gösterdikten sonra, insanları tefekküre, ibret almaya ve başka şeyleri de bunlara kıyas etmeğe teşvik için “*Fîhi şifâün li'n-nâsi, inne fi zâlike le-ayeten li-kavmin yetefekkerûn = Onda insanlar için şifâ bulunur; şüphesiz bunda düşünen bir (topluluk) için ibret vardır.*”³¹ buyurmuştur.³²

Cenâb-ı Allah bu ayetlerde önce temel özelliği yiyecek olan süt, üzüm, hurma ve bal gibi farklı nimetlere dikkatleri çeker. Bunlar farklı özelliklere sahip olmakla birlikte hepsi de insan için gıda niteliğindeki maddelerdir. Cenab-ı Hak ikinci olarak bunların çıkış yerlerine nazar edilmesini emreder. Bunlardan biri ineğin memesinden, diğer ikisi kuru ağacın dalından, bal da zehirli bir böceğin elinden çıkmaktadır. Diğer taraftan inek sütü yediği bitkilerden, üzüm ve hurma ağacı topraktan aldığı su ve diğer maddelerden, arı ise çiçeklerden topladığı tozlardan yapılmaktadır. Bir nimet insana birbirine hiç benzemeyen çok farklı yollardan gelmektedir. Netice itibariyle insan için hazırlanan nimetlerde farklılık içinde farklılık vardır: Yapılan farklı, yapılan nimet farklı, yapım usulü farklı, nimetin alınıp yapıldığı kaynak farklıdır. İşte bu kadar değişiklikler içinde değişmeyen bir

hakikat vardır ki o da bu nimetleri veren hikmetli bir Zât'ın olmasıdır. Bunların gerçekliği O'nun ilgili isim ve sıfatlarında aranmalıdır. Asıl tefekkür, ibret ve takkul³³ bu gerçeği keşfedebilmektir.

6. Kesretten Vahdete Geçiş

Cenab-ı Hakk, Rubûbiyetini ve farklı şeyler üzerindeki ilâhî tasarrufunu ayrı ayrı anlatır; tasarrufunun çokluğunu ve çeşitliliğini ortaya koyar. Sonra aralarındaki birlik cihetini nazara verir ve bunları tek bir cihette birleştirir. Ya da bu farklı şeyler üzerindeki tasarrufunu tek bir küllî kaide içine yerleştirir.³⁴ Ayetin sonundaki fezlekedede de, bir cihette birleştirilmiş olan bu tasarruflarını belli bir isimle irtibatlandırır.

Birinci örnek:

Cenâb-ı Allah şöyle buyuruyor:

Allah, kendisinden başka hiçbir ilâh olmayandır. Diridir, Kayyumdur.³⁵ O'nu ne bir uyuklama tutabilir, ne de bir uyku. Göklerdeki her şey, yerdeki her şey O'nundur. İzni olmaksızın O'nun katında şefaatte bulunacak kimdir?³⁶ O, kulların önlerindeki ve arkalarındakileri (yaptıklarını ve yapacaklarını) bilir. Onlar O'nun ilminden, kendisinin dilediği kadarından başka bir şey kavrayamazlar. O'nun kürsüsü, bütün gökleri ve yeri kaplayıp kuşatmıştır. (O, göklere, yere, bütün evrene hükmetmektedir.) Gökleri ve yeri koruyup gözetmek O'na güç gelmez. En yüce ve en büyük olan da ancak O'dur.³⁷

Ayete'l-Kürsî adı verilen bu ayetteki on cümle ile tevhid tabakaları ayrı ayrı renklerde ispat edilmekle birlikte, özellikle "*men zellezî yeşfeu indehü illâ bi-iznihi* = *İzni olmaksızın O'nun katında şefaatte bulunacak kimdir?*" cümlesiyle şirk ve bir başkasının müdahalesi son derece kesin ve şiddetli bir şekilde kesilip atılmıştır.

Ayrıca Ayete'l-Kürsî ism-i âzâmın mazharı olduğundan, ilâhî hakikatlere ait manaları en yüksek derecede ihtiva eder ve Cenâb-ı Hakk'ın tasarrufunu âzamiyet derecesinde gösterir. Yine aynı ayet, göklerde ve yerde tezahür eden ilâhî tedbîr ve idareyi birden gösterir ve arkasından genel bir hıfz ve muhafaza kanunundan söz eder. Sonra da bütün bu tasarruf ve muhafazaların tek bir elden çıktığını ve kaynağının bir olduğunu göstermek için "*Ve hüve'l-Âliyyü'l-Azîm* = *En yüce ve en büyük olan da ancak O'dur.*" der; bütün bu tasarrufları öz halinde bir isme bağlar.³⁸

İkinci örnek:

Cenâb-ı Allah şöyle buyuruyor:

Allah, gökleri ve yeri yaratan, gökten yağmur indiren ve onunla size rızık olarak türlü meyveler çıkararak, emri gereğince denizde yüzmek üzere gemileri emrinize veren, nehirleri de hizmetinize sunandır. O, âdetleri üzere hareket eden güneşi ve ayı sizin hizmetinize sunan, geceyi ve gündüzyü sizin emrinize veren-

dir. O, istediğiniz şeylerin hepsinden size verdi. Eğer Allah'ın nimetlerini saymaya kalkışsanız sayamazsınız. Şüphesiz insan çok zalimdir, çok nankördür.³⁹

İşte şu ayetler, önce Cenâb-ı Hakk'ın insana olan nimetlerini sayıp döküyor: Âdeta şu koca kâinat insan için bir saray hükmündedir. Yaşayabilmesi için gerekli olan su hiç umulmadık bir yerden, tâ göklerden indirilir. Gökler ve yer, insanlara rızık yetiştirmek için iki hizmetçi yapılmıştır. Yeryüzünün her tarafında insanın istifadesine sunulan çeşit çeşit meyveler vardır. Böylece herkes Allah'ın nimetlerinden bolca istifade eder. Öte yandan çalışmalarının karşılığı olarak fazladan yetiştirdikleri mahsulleri değiştirme imkânı bulurlar; bu şekilde dünyanın neresinde yetişirse yetişsin herkes her mahsulden istifade etme imkânını kavuşmuş olur. Yeryüzü gibi rüzgâr ve deniz de insanın emrine verilmiştir; rüzgâr bir kamçı, gemi bir at, deniz onun ayağı altında bir çöl gibi durur. İnsanlar gemileri kullanarak denizler ve karalar içlerinde dolaşan nehirler vasıtasıyla yeryüzünün her tarafına girip çıkarlar. Gemi fitrî bir nakliye aracı gibidir.

Ayrıca Güneş ve Ay'ı gezdirip mevsimleri meydana getirir. Her mevsimde insana farklı ve değişik meyveler ve nimetler ihsan eder. Gece ve gündüzü de insanın emrine vermiştir. Gece istirahat etme, rahatlama ve dinlenme; gündüz de çalışma ve ticaret yapma zamanıdır. İşte Cenâb-ı Hak bu ilâhî nimetleri saydıktan sonra insana verilen nimetlerin ne kadar geniş bir dairesi olduğunu gösterip, o dairenin ne derece sonsuz nimetlerle dolu olduğunu "*Ve âtâküm min külli mâ-se-eltümühü ve in-teuddü ni'metellâhi lâ-tühsühâ = O, istediğiniz şeylerin hepsinden size verdi. Eğer Allah'ın nimetlerini saymaya kalkışsanız sayamazsınız.*"⁴⁰ ayetiyle özetler ve fezleke halinde gösterir. Bundan anlaşılıyor ki, insan istidat ve fitrî ihtiyaç diliyle ne istemişse kendisine verilmiştir. Allah'ın insana nimet olarak verdiği şeyler saymakla bitmez, tükenmez. İnsanın bir nimet sofrası gökler ve yer ise ve o sofradaki nimetlerden bir kısmı Güneş, Ay, gece, gündüz gibi şeyler ise, elbette insan için hazırlanmış olan nimetleri saymak mümkün olmaz, onların haddi ve hesabı olmaz.⁴¹

7. Zâhirî Sebepten Müsebbib-i Hakîkiye Gidiş

Bazen ayet, zâhirî sebebi, yapma ve var etme kabiliyetinden azletmek ve bu durumdan uzak olduğunu göstermek için müsebbebin, yani bu sebep neticesinde meydana gelen şeyin gayelerini, maksatlarını ve sonuçlarını gösterir. Tâ anlaşılınsın ki; sebep, yalnız zâhirî bir perdedir. Çünkü; gayet hikmetli gayeleri ve mühim sonuçları irade etmek, ancak Alîm ve Hakîm olan bir Zat'ın işi olabilir. Sebep ise, şuursuz, akılsız, cansız ve câmid bir şeydir. Her ne kadar sebepler, müsebbebe bitişik ve onunla aynı zamanda mevcut imiş gibi görünüyorsa da, ayet, gaye ve sonucu zikretmek suretiyle, gerçekte aralarında uzak bir mesâfe bulunduğuna işaret etmektedir. Sebeple, müsebbep arasında o kadar uzun bir mesafe vardır ki, en büyük bir sebebin eli, en küçük ve değersiz bir müsebbebi icad etmeye yeti-şemez. Bu gerçek, sebep ve müsebbep arasındaki uzun mesâfede, Esmâ-i İlâhiy-

ye'ye götüren birer yıldız gibi doğar. Bu yıldızın doğuş yeri, o mânevî mesafedir. Bu durum ufka benzer. Ufka bakıldığı zaman orada dağlarla yer bitişik gibi görünür. Oysa, ufuk denilen yerde dağ ile gökteki yıldızlar arasında o kadar uzun bir mesafe vardır ki, bu mesafede birçok yıldız doğar ve batar. Sebep ile müsebbep arasındaki mânevî mesafe de böyledir. Zâhiren bakıldığında sebeple müsebbep bitişik gibi görünür. Gerçekte aralarında o kadar uzun bir mesafe vardır ki, bu mesafe ancak iman dürbünü ve Kur'an nuruyla görülebilir.⁴²

Birinci örnek:

Cenâb-ı Allah şöyle buyuruyor:

Her şeyden önce insan, yediği yemeğine bir baksın!Gerçekten biz, yağmuru bol bol yağdırdık. Sonra toprağı, iyiden iyiye yardık! Böylece sizin ve hayvanlarınızın yararlanması için orada taneler, üzümler, yoncalar, zeytinler, hurmalıklar, sık ağaçlı bahçeler, meyveler ve otlaklar ortaya çıkardık.⁴³

İşte şu ayet-i kerime, ilâhî kudret eserlerini bir hikmete binaen belli bir sırayla zikrederek sebeplerle müsebbepleri (sonuçları) birleştirir, birbirine bağlar. En sonunda “*metâan leküm = sizin yararlanmanız için*”⁴⁴ lafzıyla bunun hangi maksat ve gaye için yapıldığını gösterir. Ancak bu maksat ve gaye nihaî sonuç ve amaç değildir. Bu gayenin zikredilmesi de, zincirleme olarak birbirini takip eden sebepler ve sonuçlar manzumesi içinde bu maksadı gören ve takip eden gizli bir mutasarrıfın bulunduğunu, sebepler de O'nun tasarrufunun bir perdesi olduğunu isbat etmek içindir.

“*Metâan leküm ve li-en'âmiküm = Sizin ve hayvanlarınızın yararlanması için*” kaydı, bütün sebepleri icad ve var etme kabiliyetinden azleder ve mânen şöyle der: “Sizin ve hayvanlarınızın faydalanması için gökten su geliyor. Oysa, o suda, size ve hayvanatınıza acıyıp şefkat edip rızık yetiştirmek kabiliyeti bulunmuyor. Şu halde su kendi kendine gelmiyor, birileri tarafından size gönderiliyor. Toprak da bitkileriyle açılıyor ve rızıkınız oradan geliyor. Oysa, hissiz, şuursuz toprak, sizin rızıkınızı düşünüp şefkat etmek kabiliyetinden pek uzak olduğundan, toprak kendi kendine açılmıyor, birisi o kapıyı açıyor, ni'metleri ellerinize veriyor. Otlar ve ağaçlar da, sizin rızıkınızı düşünüp size merhamet edip sizin için meyve ve hububat yetiştirme kabiliyetinden pek çok uzaktır. Ayet gösteriyor ki, onlar bir Hakîm ve Rahîm olan bir Zat'ın perde arkasından uzattığı ipler ve şeritlerdir ki, ni'metlerini onlara takmış, bunları insan ve hayvan gibi canlı mahlukâtına uzatıyor. İşte bu açıklamalardan, Allah Teâlâ'nın Rahîm, Rezzâk, Mün'im ve Kerîm gibi pek çok ismine bir kapı açılıyor, onlara bir yol görünüyor.⁴⁵

İkinci örnek:

Cenâb-ı Allah şöyle buyuruyor:

Göklerin ve yerin hükümranlığı Allah'ındır. Dönüş de ancak Allah'adır.

Görmez misin ki Allah, bulutları sevk eder. Sonra, onları kaynaştırıp üst üste yığar. Nihayet yağmurun, onların arasından yağdığını görürsün. O, gökten, oradaki dağ (gibi bulut)lardan dolu indirir de onu dilediğine isabet ettirir, dilediğinden de geri çevirir. Bu bulutların şimşeğinin parıltısı neredeyse gözleri alacak.⁴⁶

Yağmurla ilgili ayet Allah'ın Rabb isminin en önemli tecellilerinden birini anlatıyor. Bulutlar sanki O'nun rahmet hazinelerinin bir perdesidir. Yağmur yağmadan önce hava boşluğunda dağılıp gizlenmiş gibidirler. Allah yağmur yağdırmak istediği gibi istirahatete çekilmiş askerlerin bir boru sesiyle yerlerinden kalkıp toplanmaları gibi, bulutlar da gizlendikleri yerden çıkar emr-i ilâhî ile toplanır ve bulut haline gelirler. Sonra küçük birliklerin toplanıp bir ordu teşkil etmesi gibi, o parça parça bulutlar göğü kaplar ve insanlar için yağmur indirmeye başlarlar. Toplanma halinde iken o bulutlara bakıldığında her bir dağlar büyüklüğünde siyahlı beyazlı bir yapı teşkil etmekte ve insanı o haliyle ürkütmektedir. Fakat Rahîm olan Allah insanlar için rızık olan yağmuru işte böyle korkutucu kara bulutlardan indirmekte ve canlıların su ihtiyaçlarını görmektedir. Şekil ve sonuç arasındaki bu irtibattan da anlaşılmaktadır ki, bu yağmurun gönderilmesinde bir irade ve bir kasıt vardır. Kendi kendine gelmiyor, bir ihtiyaca göre gönderiliyor. Hava açık ve berrak olup ortada hiçbir şey görünmezken, mahşeri andıran dağvarî bulutların sağdan soldan çıkıp bir yerde toplanmaları canlıların ihtiyaçlarını bilen birisi tarafından gönderildiği anlaşılmaktadır. Akli tefekküre açık her insan, bu rahmanî olay vesilesiyle, Cenâb-ı Allah'ın Kadîr, Alîm, Mutasarrıf, Müdebbir, Mürebbi, Muğîs, Muhyî gibi isimlerine bir kapı açıldığını görür ve yağmurun inmesiyle bu isimler arasında bir irtibat kurar.⁴⁷

8. Dünyevî Fiillerden Âhiretteki Fiillere Geçiş

Bazen Kur'an, Cenâb-ı Hakk'ın âhirette görülecek olan harika fiillerini kalbe kabûl ettirmek için hazırlık hükmünde ve zihni tasdike hazırlamak için, bir mukaddime halinde dünyadaki acaib fiillerini zikreder veyahut gelecekte âhirette meydana gelecek olan harika fiillerini öyle bir şekilde açıklar ki, gözümüzle gördüğümüz pek çok şey onlara benzediğinden, bu fiillerin mutlaka vuku bulacaklarına tam kanaat getiririz.⁴⁸

Birinci örnek:

Cenâb-ı Allah şöyle buyuruyor:

İnsan, bizim, kendisini az bir sudan (meniden) yarattığımızı görmedi mi ki, kalkmış apaçık bir düşman kesilmiştir.

Bir de kendi yaratılışını unutarak bize bir örnek getirdi. Dedi ki: “Çürümüşlerken kemikleri kim diriltecek?”

De ki: “Onları ilk defa var eden diriltecektir. O, her yaratılmışı hakkıyla bilendir.”

O, sizin için yeşil ağaçtan ateş yaratandır. Şimdi siz ondan yakıp duruyorsunuz.⁴⁹

Gökleri ve yeri yaratan Allah'ın, onların benzerini yaratmaya gücü yetmez mi? Evet yeter. O, hakkıyla yaratandır, hakkıyla bilendir.

Bir şeyi dilediği zaman, O'nun emri o şeye ancak "Ol!" demektir. O da hemen oluverir.

Her şeyin hükümrânlığı elinde olan Allah'ın şanı yücedir! Siz yalnız O'na döndürüleceksiniz.⁵⁰

Bu ayetler haşri farklı şekillerde ispat eder. Ayetler önce ilk yaratılışı nazara verir; der ki: "Nutfeden alakaya, alakadan mudğaya, mudğadan tâ insan suretine gelinceye kadar olan yaratılışını görüyorsunuz. Nasıl oluyor da, son yaratılışı, yani âhireti inkâr ediyorsunuz. Tekrar diriliş, ilk defa dünyaya gelişin bir benzeridir ve bundan daha kolay olanıdır."

Yine Cenâb-ı Hak insana yaptığı büyük ihsanlardan birini "*Ellezî ceale leküm mine'ş-şeceri'l-ahdari nâran = O, sizin için yeşil ağaçtan ateş yaratandır.*"⁵¹ ayetiyle işaret edip şöyle der: "Sizi bu tür nimetlerle donatan zât, sizi başıboş bırakmaz ki, kabre girip kalkmamak üzere yatasınız." Hem işaret yoluyla şöyle der: "Ölmüş ağaçların dirilip yeşillenmesini görüyorsunuz. Fakat odun gibi kemiklerin hayat bulmasını, bu duruma kıyas edemeyip, haşri imkânsız telakkî ediyorsunuz. Bunu nasıl aklınıza sığıştıramıyorsunuz, anlaşılması mümkün değil! Yeri ve göğü yaratan Zat, yer ve göğün meyvesi olan insanın yeniden diriltilmesinden âciz kalır mı? Bir kişi büyük bir meyve ağacı yetiştirse, o ağacın meyvesine ehemmiyet vermeyip onları başkasına mal eder mi? Buna benzer bir şekilde Cenâb-ı Allah da en küçük parçası hikmetle yoğrulmuş yaratılış ağacını gayesiz ve maksatsız yapar mı?" İşte bu ayetler netice itibarıyla şöyle der: "Haşirde sizi diriltecek olan zât, öyle bir zâttır ki; bütün kâinat, her an onun emrini yerine getirmeye hazır bir asker gibidir. O, bir şeye "ol" dediği zaman, hemen o şey oluverir;⁵² Rabbinin emrine karşı en yüksek bir ihtiramla boyun eğer, ilahî emri yerine getirir. Bir baharı yaratmak Allah için bir çiçeği yaratmak kadar kolaydır. Bütün hayvanları yaratmak, bir sineğin kanadını yaratmak kadar kudretine kolay gelir. O, öyle bir Zâttır ki, "*Çürümüş kemikleri kim diriltecek?*"⁵³ deyip bir nevi kudretinin acizliğine işaret edip ona karşı meydan okunmaz.⁵⁴

Sonra Cenâb-ı Hakk, "*Fesübhânellezî bi-yedihî melekutü külli şey'in = Her şeyin hükümrânlığı elinde olan Allah'ın şanı yücedir!*"⁵⁵ buyurur ve ayetin bu kısmıyla şöyle demek ister: Haşri ve âhireti yaratacak olan Zât, herşeyin dizgini elinde, herşeyin anahtarı yanında, gece ve gündüzü, kış ve yazı bir kitab sahifeleri gibi kolayca çeviren Zâttır. Dünya ve âhireti, iki konaktan birini açıp diğerini kapamak gibi, Kadîr-i Zülcelâl de dünya sarayını kapatıp, âhîret sarayını açacaktır. Bütün deliller bir âhîret yurdunun açılacağını göstermektedir. Mâdem durum böyledir, öyleyse "*Ve ileyhi türceûn = Ve O'na döndürüleceksiniz.*"⁵⁶ Hiç şüpheniz olmasın

ki, kabirde iken sizi diriltip haşır meydanına getiren Zât, yüksek huzurunda hesabınızı da görecektir. İşte bu ayetler, haşrin kabûlü için önce zihni hazırlamış, sonra da kalbi neredeyse onu kabule mecbur kılmıştır. Dünyevî fiillerden haşre benzer durumları göstermesi bunun içindir.⁵⁷

İkinci örnek:

Bazen Kur'an, Cenâb-ı Allah'ın uhrevî fiillerini, dünyadaki benzerlerini hatıra getirecek şekilde anlatır. Tâ ki âhiretin akıldan uzak görülmesine ve inkârına meydan kalmasın. “*İza ş-şemsü küvvirat = Güneş dürülüp toplandığında*”,⁵⁸ “*İza ş-semâü 'nfetarat = Gök yarıldığı zaman*”⁵⁹ ve “*İza ş-semâü 'nşakkat = Gök yarıldığı zaman*”⁶⁰ ayetleriyle başlayan sûrelerde bu gerçekler anlatılmıştır. Bu sûreler, kıyamet ve haşır zamanındaki büyük inkılâbı ve Rabbânî tasarrufu öyle bir tarzda anlatır ki, insan onların benzerlerini – mesela baharda gözle gördüğü gibi- dünyada gördüğü için, bu haller kalbe korku salar; akla sığmayan o büyük inkılâb ve olayları kolayca kabul ettirir. Burada örnek kabilinden sadece bir ayet üzerinde duracağız:

Cenâb-ı Allah Tekvîr Sûresi'nin onuncu ayetindeki “*İzâ ş-suhufu nüşirat = Amel defterleri açıldığı zaman*” ayetiyle insanlara şu dersi verir: Haşirde herkesin az çok bütün amelleri bir sahife içinde yazılı olarak neşredilecek. İnsanoğlu bu neşir keyfiyetini akıldan uzak görmemelidir. Zira dünyada her bahar mevsiminde bunun bir benzeri görülmektedir. Amellerin neşri meselesi de buna benzer bir durumdur. Dünyada her meyveli ağacın ve her çiçekli otun çeşit çeşit amelleri, fiilleri ve vazifeleri vardır. İlâhî isimleri ne şekilde gösteriyorlarsa, onların ubudiyetleri, kullukları ve tesbihleri bu şekildedir. Her varlığın farklı bir ubudiyet ve kulluk şekli vardır. Bütün bitkilerin kendine has amelleri, özgeçmişleriyle beraber çekirdeklerinde, tohumcuklarında yazılmıştır. Bu ameller başka bir baharda, başka bir zeminde ortaya çıkacaktır. Her bitki ve çiçek, gösterdiği şekil lisaniyla, gayet açık-seçik bir şekilde, anasının ve aslının amelini ortaya koyduğu gibi; dal, budak, yaprak, çiçek ve meyveleriyle de amel sayfalarını açıp yayar. İşte gözümüzün önündeki bu işleri Hakîmane, Hafızane, Müdebbirâne, Mürebbiyâne, Lâtîfâne bir şekilde yapan o Zat der ki; “*İzâ ş-suhufu nüşirat = Amel defterleri açıldığı zaman*.”⁶¹

Diğer ayetler de buna benzer anlamlar ifade ederler. Meselâ Cenâb-ı Hakk, “*İza ş-şemsü küvvirat = Güneş dürülüp toplandığında*”⁶² der. Bu ayet, sarmak ve toplamak mânâsına gelen “tekvîr” lafzıyla, parlak bir temsile işaret ettiği gibi, benzerini de işaret yoluyla gösterir.

Temsile işareti şöyledir: Cenâb-ı Hak, yokluk, esîr ve semâ perdelerini açıp, Güneş gibi, dünyayı ışıklandıran pırlanta benzeri bir lâmbayı, rahmet hazinesinden çıkarıp dünyaya gösterdi. Dünya kapandıktan sonra, o pırlantayı perdelerine sarıp kaldıracaktır.

Benzeri bir duruma işaretini şöyle eder: Cenâb-ı Hak, Güneş'i ışık gibi nesneyi neşretmek ve karanlıkla nöbetleşe olarak onu arzın kafasına sarmakla görevlendirmiştir. Güneş memur olduğunu bilir ve her akşam eşyasını toplayıp gizler. Bazen bulut perdesi sebebiyle dünya ile alışverişini az yapar. Bazen Ay onun yüzüne karşı perde olur, dünya ile olan ilişkisini bir derece keser, malını ve alım-satım defterlerini toplar. Ara sıra görevini yapmaya engeller çıkarılan Güneş, elbette bir gün memuriyet vazifesinden tamamen ayrılacaktır. Görevinden alınması konusunda hiçbir sebep bulunmasa dahi, şimdilik küçük, fakat büyümeye yüz tutmuş yüzündeki iki leke büyümekle, Güneş, Allah'ın izniyle dünyaya gönderdiği ışığı, Rabbinin emri ile geriye çekecek; artık ışığını göndermeyecektir. Böylece Cenâb-ı Allah güneşin başına ışığı sarıp, "Haydi yerde işin kalmadı" der; daha sonra "Cehennem'e git, sana ibâdet edip senin gibi emri yerine getirmeye hazır bir memuru sadakatsizlikle itham edenleri yak." diye emreder. "*İza ş-şemsü küvvirat = Güneş dürülüp toplandığında*"⁶³ ayetini okuyan kişi, Allah'ın bu emrini Güneş'in lekeli siyah yüzünde işte bu şekilde okur.⁶⁴

9. Cüz'î Maksattan Küllî Maksada Gidiş

Bazen Kur'an-ı Hakîm önce küçük bir olay ve cüz'î bir maksattan bahseder. Sonra akıllı, bu maksat vasıtasıyla küllî makamlara sevk etmek için, cüz'î maksadı, küllî kaide hükmünde olan Esmâ-i Hüsnâ ile birleştirerek, bu maksadın hem cüz'î hem küllî anlamda doğru olduğunu tespit eder. Bu şekilde yeni bir hakikati, yani Esmâ-i Hüsnâ ile ilgili küllî bir gerçeği ortaya çıkarır ve onun doğru olduğunu ispat eder.⁶⁵

Birinci örnek:

Cenâb-ı Allah şöyle buyuruyor:

Allah, kocası hakkında seninle tartışan ve Allah'a şikayette bulunan kadının sözünü işitmiştir.⁶⁶ Allah, sizin sürdürdüğünüz konuşmayı (zaten) işitmekteydi. Şüphesiz Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.⁶⁷

Kur'an bu ayette bir nevi şöyle der: "Cenâb-ı Hakk'ın işitmesinde bir sınır yoktur, O'nun işitmesi mutlak ve sınırsızdır. O herşeyi işitir. Hattâ küçük çaplı bir macera olan ve kocasından şikayet eden bir kadının sana karşı mücadelesini de Hak ismiyle işitir. Kadınlar rahmetin en lâtif cilvesine mazhar ve şefkatın en fedâkâr bir hakîkatına kaynak olan varlıklardır. İşte böyle bir kadının haklı olarak kocasından şikayet etmesini Cenâb-ı Hak, Rahîm ismiyle ehemmiyetle işitir ve böyle bir şikayete önemli işler gibi Hak ismiyle ciddiyetle bakar." Bir kadının cüz'î bir ihtiyacını görmek ve işitmek, ancak varlık kategorisi bakımından imkân âleminin dışında olan ve her şeyi işiten, her şeyi gören bir Zât olabilir. Her şeyi görüp işitemeyen bir kadının cüz'î ihtiyacını da görüp işitmez. İşte bu cüz'î maksad küllî bir maksadı gösterir. Buna göre bilmesi ve işitmesi mutlak ve sınırsız olan bir Zât vardır ki, bu cüz'î maksadı da bilebilsin. Kâinata Rab olanın, kâinat

içinde zulüm gören küçük mahlûkların dertlerini görmesi, feryatlarını işitmesi gerekir. Mazlumların dertlerini görmeyen, feryatlarını işitmeyen “Rab” olamaz. Öyle ise, “*İnnellâhe semîun basîr = Şüphesiz Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.*” ayeti iki büyük hakikati ortaya koymaktadır.⁶⁸

İkinci örnek:

Cenâb-ı Allah şöyle buyuruyor:

Kendisine ayetlerimizden bir kısmını gösterelim diye kulunu (Muhammed’i) bir gece Mescid-i Haram’dan çevresini bereketlendirdiğimiz Mescid-i Aksa’ya götüren Allah’ın şanı yücedir.⁶⁹ Hiç şüphesiz O, hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir.⁷⁰

Bu ayetle Kur’an, Resûl-i Ekrem’in mi’racının başlangıcı olan Mescid-i Haram’dan Mescid-i Aksâ’ya gidişini anlattıktan sonra, konuyu ayet sonundaki “*İnnehû hüve’s-semîu’l-basîr = Hiç şüphesiz O, hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir.*” fezlekesiyle Allah’ın Semî ve Basîr isimlerine bağlıyor.

Ancak “İnnehû” lafzındaki “hû = O” zamirinin Hz. Peygamber’e gitme ihtimali de vardır. Böyle olursa ayet şöyle demiş olur: “Bu cüz’î yolculukta umumî bir seyahat, küllî bir yükseliş vardır. Bu seyahat vesilesiyle Hz. Muhammed tâ Sidretü’l Muntehâ’ya, tâ Kâb-ı Kavseyne’ye kadar, isimlerin küllî mertebelerinde gözüne, kulağına tezahür eden Rabbânî ayetleri ve ilâhî acâib sanatları işitmiş ve görmüştür.” Şu halde o küçük ve cüz’î yolculuk, küllî ve hayret uyandıran şeylerin toplandığı yerlere yapılan bir seyahatin anahtarı hükmüne geçmiştir.

Eğer zamir, Cenâb-ı Hakk’a raci’ olsa mâna şöyle olur: “Allah bir kulunu bir yolculuk vasıtasıyla huzuruna davet etti. Onu önemli bir vazife ile görevlendirmek için Mescid-i Haram’dan Peygamberlerin toplandığı mekân olan Mescid-i Aksa’ya gönderdi. Onu peygamberlerle görüştürüp, onun, bütün peygamberlerin getirdiği dinlerin aslına mutlak vâris olduğunu gösterdikten sonra, tâ Kâb-ı Kavseyne’ye kadar mülk ve melekût âlemlerinde gezdirdi.” O zât bir abd ve kul olduğundan cüz’î bir mi’rac için yolculuk yapmıştır. Fakat bu kulun yanında bütün kâinatı ilgilendiren bir emanet vardır. Kâinatın rengini değiştirecek bir nur da onunla birlikte. Ebedî saadet yurdunun kapısını açacak anahtar da onun yanında olduğu için Cenâb-ı Hak kendi Zât’ını bütün eşyayı işitir ve görür sıfatla nitelendirmiş olmaktadır. Tâ ki, o emanet, o nur ve o anahtarın evrensel hikmetlerini gösterebilsin.⁷¹

Üçüncü örnek:

Cenâb-ı Allah şöyle buyuruyor:

Hamd, gökleri ve yeri yaratan, melekleri ikişer, üçer, dörder kanatlı elçiler yapan Allah’a mahsustur. O, yaratmada dilediğini artırır. Şüphesiz Allah’ın gücü her şeye hakkıyla yeter.⁷²

Bu ayet Fâtır Sûresinin birinci ayetidir. Sûre ismini bu ayette geçen “Fâtır” kelimesinden almıştır. Fâtır, yaratan, yoktan var eden demektir. Sûrede, Allah’ın varlığına ve birliğine işaret eden kâinat olayları, öldükten sonra dirilme, Allah’ın nimetleri ve mü’minle kâfir arasındaki fark konuları anlatılmaktadır.

Bu ayetle Cenâb-ı Hak bir nevi şöyle der: “Gökler ve yerin celâl sahibi yaratıcısı, bu ikisini belli bir şekilde süsledikten sonra, eserlerinin mükemmeliyetini göstermek suretiyle sonsuz sayıdaki seyircilerinden Fâtır’ına ve Yaratıcısına sonsuz medh ü senalar ettiriyor. Seyirciler bu şekilde hamd ü senâda bulunduğu gibi, hadsiz nimetlerle süslendirilmiş olan yer ve gök de, bütün nimetlerin lisaniyla ve bu nimetleri görenlerin dilleriyle o Rahmân olan Yaratıcı’ya nihayetsiz hamd ve sitayiş ederler, onu her şeyden tenzih ederek överler.” Sonra, yeryüzündeki çeşitli şehir ve memleketlerde Yaratıcı’nın verdiği cihazlar ve kanatlarla seyahat eden insanlar, hayvanlar ve kuşlar gibi; semâvî saraylar olan yıldızlar ve ulvî memleketleri olan burçlarda gezmek ve uçmak için, o memleketin sakinleri olan meleklerine kanat veren Zât-ı Zülcelâl, elbette herşeye kâdir olmak lâzım gelir. Bir sineğe, bir meyveden bir meyveye; bir serçeye, bir ağaçtan bir ağaca uçmak için kanat veren Zât; Zühre’den Müşteri’ye, Müşteri’den Zühal’e uçmak için gerekli olan kanatları da o veriyor. Ayrıca Melekler, yeryüzünün sakinleri gibi belli bir yerde kalmak mecburiyetinde değildir; onları belli bir mekâna bağlamak ve orada tutmak mümkün değildir. Ayetteki “*mesnâ ve sülâse ve rubâ*’ = *ikişer, üçer, dörder*”⁷³ kaydı onların aynı zamanda dört veya daha fazla yıldızlarda bulduklarına işaret eder.

Meleklerin kanatlarla teşhiz edilmesi cüz’î bir olaydır. Bu olay, gayet küllî, umumî ve büyük bir kudretin tezgâhına işaret eder. Böylece bu hususun “*İnnelâhe alâ külli şey’in kadîr = Şüphesiz Allah’ın gücü her şeye hakkıyla yeter.*”⁷⁴ fezlesesiyle bir gerçek olduğu tespit edilmiştir.⁷⁵

10. Kulun İsyanını Gösterip Rahmete İşaret Eden İlâhî İsimlere Yönlendirme Yapılması

Bazen Kur’an, insanın Allah’a karşı gelmek suretiyle işlediği kötü amellerini sayıp döker; işlediği kötü fiiller sebebiyle isyânkâr kişiyi şiddetli bir şekilde tehdit eder ve bundan sakındırır. Sonra bu şiddetli tehdit ile onu yeis ve ümitsizliğe atmamak için, Allah’ın rahmetine işaret eden bazı isimleri zikrederek ayete bu şekilde son verir; isyankârı bu isimlerle teselli eder.⁷⁶ Meselâ, bir ayette şöyle buyurur:

“De ki: “Eğer onların iddia ettiği gibi, Allah’la beraber (başka) ilâhlar olsaydı, o zaman o ilâhlar da Arş’in sahibine ulaşmak için elbette bir yol ararlardı.”⁷⁷

Allah, her türlü eksiklikten uzaktır, onların söylediklerinin ötesindedir, yücedir.

Yedi gök, yer ve bunların içinde bulunanlar Allah’ı tespih ederler. Her şey O’nu

hamd ile tesbih eder. Ancak, siz onların tesbihlerini anlamazsınız. O, halîm'dir (hemen cezalandırmaz, mühlet verir), çok bağışlayandır."⁷⁸

Bu ayet daha geniş anlamda şöyle der: De ki: Eğer dediğiniz gibi Allah'ın mülkünde ortağı olsaydı, elbette bu ortaklar Rubûbiyyet arşına ve yaratıcılık makamına el uzatıp O'nun mülküne müdahale ederlerdi. Müdahalenin sonucu da kâinata nizamsızlık olarak görünürdü. Halbuki yedi tabaka gökten, ancak mikroskopla görünebilecek en küçük varlığa kadar, herbir mahlûk -küllî olsun cüz'î olsun, küçük olsun büyük olsun-, mazhar olduğu bütün isimlerin cilve ve nakış dilleriyle, o güzel isimlerin (Esmâ-i Hüsnâ) asıl sahibi olan Zât'ı tesbih edip, O'nun ortağı ve benzeri olmadığını söylüyorlar. Nasıl ki semâ, nur saçan güneş ve yıldız kelimeleriyle, hikmet ve intizâmıyla, O'nu takdis edip birliğine şahitlik ediyorsa; hava dahi, bulut, şimşek, gök gürültüsü ve yağmur tanesi kelimeleriyle O'nu tesbih ve takdis edip, birliğine şahitlik eder. Yine zemin ve yeryüzü, hayvan ve bitki kelimeleriyle Yüce Yaratıcı'sını tesbih edip O'nun birliğini haykırmakla beraber, herbir ağaç, yaprak, çiçek ve meyve kelimeleriyle yine O'nu tesbih edip birliğine şahitlik eder. Aynen bunun gibi, en küçük mahlûk, en cüz'î bir yaratık, küçüklüğü ve cüz'iyetiyle beraber, taşıdığı nakış ve sıfat işaretiyle pekçok küllî ismi göstermek suretiyle bu nakış ve sıfatların asıl sahibi olan Zât'ı tesbih edip birliğine şahitlik eder. Öyle de, bütün kâinat birden, tek bir lisan ile, ittifakla Azîz olan Yaratıcı'sını tesbih edip birliğine şahitlik ederek görevli olduğu kulluk vazifesini en mükemmel bir şekilde yerine getirdiği halde; şu kâinatın hülâsası, neticesi, nazlı bir halifesi ve nazenin bir meyvesi olan insan, bütün bunların zıddına olarak, küfür ve şirk içine düşerse, ne kadar çirkin bir iş yapmış olduğu açıktır. Yedi gök, yer ve bunların içinde bulunan herşey Allah'ı tesbih ederken, insanın küfür ve isyan yoluna sapması büyük bir cezaya müstehak olduğunu gösterir. Aslında bu tür insanlar büyük bir cezayı hak etmiş olmakla beraber, Cenâb-ı Allah onları bütün bütün ümitsizliğe düşürmemek ve ayrıca nihayetsiz bir cinayete, hadsiz çirkin bir isyana Kahrâr-ı Zülcelâl nasıl meydan verip kâinatı başlarına harab etmediğinin hikmetini göstermek için "*İnnhû kane Halîmen Gafûrâ = O, halîm'dir (hemen cezalandırmaz, mühlet verir), çok bağışlayandır.*"⁷⁹ der. Bu fezleke ile mühlet vermesinin hikmetini gösterip, rica kapısını açık bırakır.⁸⁰

SONUÇ

Bediüzzaman Said Nursî, birçok konuda orijinal fikirler serdettiği gibi Kur'an'ın i'cazı konusunda da yeni düşünceler ortaya koymuş bir müelliftir. Kur'an'ın i'cazı konusunda genel olarak ulemanın büyük çoğunluğunun benimsediği nazım teorisine sahip çıkmakla birlikte, Kur'an'ın i'cazına dair Mucizât-ı Kur'âniye Risalesi'nde bu teoriye yeni boyutlar kazandırmıştır. Nursi, her neye baksa ve her neyi düşünse, oradan Allah'ın varlığına ve esmasına yol bulmaya çalışan bir âlimdir. Kur'an'ın i'cazı konusunu ele alırken de, meseleyi İnsan – Kâinat – Allah ilişkisi bağlamında ele almış; ayet sonlarındaki fezlekelerin Es-

mâ-i Hüsnâ'ya işaret etme şekillerinin i'cazın vecihlerinden olduğunu söylemiş ve bunları çeşitli örneklerle izah etmiştir. Onun bu izahları konuyla ilgili orijinal açıklamalardır.

Dipnotlar

- 1 Bediüzzaman Said Nursî, *Sözler*, Sözler Neşriyat, İstanbul, Ocak 2012, s. 407.
- 2 Bakara Süresi, 2/29.
- 3 Nursî, *Sözler*, s. 405.
- 4 Nebe' Süresi, 78/6-17.
- 5 Nursî, *Sözler*, s. 405.
- 6 Nursî, *Sözler*, s. 405.
- 7 Yunus Süresi, 10/31-32.
- 8 Yunus Süresi, 10/32.
- 9 Yunus Süresi, 10/32.
- 10 Nursî, *Sözler*, s. 405-406.
- 11 Bakara Süresi, 2/164.
- 12 Bakara Süresi, 2/164.
- 13 Nursî, *Sözler*, s. 407.
- 14 Nursî, *Sözler*, s. 407.
- 15 Yûsuf Süresi, 12/ 6.
- 16 Nursî, *Sözler*, s. 407.
- 17 Âl-i İmrân Süresi, 3/26-27.
- 18 Nursî, *Sözler*, s. 408.
- 19 Nursî, *Sözler*, s. 408.
- 20 Mü'minûn Süresi, 23/12-14.
- 21 Nursî, *Sözler*, ss. 408-9.
- 22 A'râf Süresi, 7/54.
- 23 Allah'ı gösteren her şey ayettir.
- 24 A'râf Süresi, 7/54.
- 25 Nursî, *Sözler*, s. 409.
- 26 Nursî, *Sözler*, s. 409.
- 27 Bakara Süresi, 2/31-32.
- 28 Hilâfet
- 29 Nursî, *Sözler*, ss. 409-10.
- 30 Nahl Süresi, 16/66-69.
- 31 Nahl Süresi, 16/69.
- 32 Nursî, *Sözler*, s. 410.
- 33 Akıl yürütme, kıyas yapma
- 34 Nursî, *Sözler*, s. 410.
- 35 Kayyûm, "varlığı kendinden, kendi kendine yeterli, yarattıklarına hâkim ve onları koruyup gözeten" demektir.
- 36 Şefaât ile ilgili olarak bakınız: Bakara sûresi, âyet, 48.
- 37 Bu âyet, Âyetü'l-Kürsî (kürsü âyeti) diye adlandırılır. "Kürsü", Allah'ın kudret ve azameti, O'nun her şeyi kapsayan ilmi demektir. Âyette, Allah Teâlâ kendi zatının çok vezir bir tanımını yapmaktadır. Kıtâb-ı Mukaddes'te yanlış ve tahrif edilmiş bir biçimde anlatılan Allah, burada nasıl ise öyle tarif edilmektedir. O, yerde, gökte ve ikisi arasında olan her şeyin sahibi ve mâlikidir. Hiç kimse hâkimiyetinde, otoritesinde, mülkünde ve yönetiminde O'na ortak değildir. Hiçbir şey O'na rakip ve eş olamaz. O, mutlak ilim ve irade sahibidir. O'na hiçbir varlık güç yetiremez. O, bütün evrenin sahibi, yöneticisi ve hâkimidir.
- 38 Nursî, *Sözler*, s. 410.
- 39 İbrâhim Süresi, 1434-32/.
- 40 İbrâhim Süresi, 1434/.
- 41 Nursî, *Sözler*, s. 411.
- 42 Nursî, *Sözler*, ss. 411-2.
- 43 Abese Süresi, 80/24-32.
- 44 Abese Süresi, 80/32.
- 45 Nursî, *Sözler*, ss. 412-3.

- 46 Nûr Sûresi, 2443-42/.
- 47 Nursî, *Sözler*, s. 413.
- 48 Nursî, *Sözler*, ss. 413-4.
- 49 Bu âyette, Arapların “marh” ve “afar” adını verdikleri iki cins ağacı yaş hâlde iken birbirine sürterek ateş yakmalarına işaret edilmektedir.
- 50 Yâsîn Sûresi, 3683-77/.
- 51 Yâsîn Sûresi, 3680/.
- 52 Yâsîn Sûresi, 3682/.
- 53 Yâsîn Sûresi, 3678/.
- 54 Nursî, *Sözler*, s. 414.
- 55 Yâsîn Sûresi, 3683/.
- 56 Yâsîn Sûresi, 3683/.
- 57 Nursî, *Sözler*, s. 414.
- 58 Tekvîr Sûresi, 81/1.
- 59 İnfîtâr Suresi, 82/1.
- 60 İnşikâk Sûresi, 84/1.
- 61 Tekvîr, 81/10.
- 62 Tekvîr Sûresi, 81/1.
- 63 Tekvîr Sûresi, 81/1.
- 64 Nursî, *Sözler*, ss. 415-6.
- 65 Nursî, *Sözler*, s. 416.
- 66 Bir adamın “zihâr” yaptığı karısı, Hz. Peygambere gelerek onu şikâyet etmiş ve Hz. Peygamberle de tartışmıştı. “Zihâr”, bir kimsenin eşine, “Sen bana anamın sırtı gibisin”, demek sûretiyle onu kendisine haram kılması demektir. Cahiliye döneminde zihar, kadını kocasına ebediyen haram kılardı. İslâm ise kefarete uygulaması ile bu haramlığın ortadan kalkacağı hükmünü getirdi.
- 67 Mücâdele Sûresi, 581/.
- 68 Nursî, *Sözler*, s. 416.
- 69 İsrâ ve Mî'rac, Peygamberimizin mucizelerindedir. Hicretten bir buçuk yıl kadar önce vuku bulmuştur. Hz. Peygamber, bir gece Kâbe'nin çevresinde uyku ile uyanıklık arası bir durumda iken Cebraîl gelmiş, onu Burak adlı, -bizce mahiyeti bilinmeyen- bir binite bindirerek, önce Kudüs'teki Mescid-i Aksâ'ya götürmüş, oradan da göklere yükseltmiş “Sidrettü'l-Müntehâ” denilen en üst makama ulaştırmıştır. Hz. Peygamber, bu makamı da geçerek Cenab-ı Hakk'ın huzuruna erişmiştir. Mucizeler, tabiat kanunlarının dışında cereyan eden harikulâde olaylardır. Bu sebeple, onları aklî ölçüler içinde değerlendirmek doğru olmaz.
- 70 İsrâ Sûresi, 17/1.
- 71 Nursî, *Sözler*, s. 417.
- 72 Fâtır Sûresi, 351/.
- 73 Fâtır Sûresi, 351/.
- 74 Fâtır Sûresi, 351/.
- 75 Nursî, *Sözler*, ss. 417-8.
- 76 Nursî, *Sözler*, s. 418.
- 77 Âyetin son cümlesi şu şekilde de tercüme edilebilir: “.. o takdirde o ilâhlar, Arş'ın sahibi olan Allah'a üstün gelmek için çareler ararlardı.”
- 78 İsrâ Sûresi, 17/42-44.
- 79 İsrâ Sûresi, 1744/.
- 80 Nursî, *Sözler*, ss. 418-9.